

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม
และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape
and local lifestyle of Bang-plasoi Community

❖ ภาษา เรื่องชีวิต ❖

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape
and local lifestyle of Bang-plasoi Community

❖ ภูเขา เรื่องชีวิต¹ ❖

บทคัดย่อ

เรือนถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญของการอยู่อาศัย รูปแบบของเรือน ในชุมชนจึงมีความแตกต่างตามพื้นที่ตั้งซึ่งมีเหตุปัจจัยมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ และบริบททางสังคม งานวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย เป็นการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านบริบทวิถีทางสังคมในชุมชนถึงลักษณะของเรือนอยู่อาศัย จากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในอดีตความสัมพันธ์และการปรับตัวของผู้คน และเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟูอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในชุมชน

จากการใช้ประโยชน์ของเรือนที่สามารถตอบรับต่อวิถีชีวิตและการปรับตัวของชุมชน ในชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย สามารถแบ่งรูปแบบของเรือนที่ปรากฏตามรูปแบบลักษณะ ได้แก่ เรือนไทย เรือนชาวจีน เรือนแถว และเรือนริมน้ำ โดยเรือนแต่ละแบบนี้มีลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนสังคม รวมไปถึงบริบทด้านทางการค้า โดยเฉพาะการคมนาคมส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงไปของชุมชน

ทั้งวิถีชีวิตและการปรับเปลี่ยนของสภาพพื้นที่อยู่อาศัย โดยบ้านเรือนที่ปรากฏจากโครงสร้างของงานสถาปัตยกรรมนั้น มีการผสมผสาน ระหว่างแบบอย่างเรือนดั้งเดิมกับความทันสมัย จากการปรับประยุกต์การเลือกใช้วัสดุ ผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการวางผังพื้นที่เพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมาจากหลายปัจจัย อาทิ สภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจ การพัฒนาพื้นที่จากการปกครองของรัฐ การโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะการเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่น ดังนั้น การให้ความสำคัญในเรื่องของการฟื้นฟูและสร้างจิตสำนึก ความรู้สึกหวงแหนรักษา รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ในบริบทท้องถิ่นแบบดั้งเดิมจึงเป็นแนวทางที่เสนอแนะเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันให้กับชุมชน โดยเริ่มผู้นำที่มีบทบาทและการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสะท้อนภูมิวัฒนธรรมจากภายในสู่ภายนอก

คำสำคัญ : เรือนพื้นถิ่น, ภูมิวัฒนธรรม, วิถีชุมชน, ชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

¹ อาจารย์ประจำสาขาการบริหารศิลปและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

Housing is one of the key factors of living. One of the factors that impacts to the house style is location of community, the factor of geography, different culture, lifestyle, trade routes and transport. Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape and local lifestyle of Bang-plasoi Community which is a study of the characteristic style of home and vernacular house, built in the past and still appear in the community area at present. The house can be classified by style and divided into categories as the following: Thai House, Chinese House, Row House, and Waterfront House. Each house has unique relationship with the environment, local culture and lifestyles which can reflect to a social structure, economic, career, religious, and beliefs of the residents in the community.

According to current social development, the context surrounding the community has been changed and adjusted following style of life and living including structure and characteristics of the architecture. Therefore, the structural form of houses is more integration and applied methods; especially, the economic factor, the development of the area from the rule of the State, the migration, a change of people in the area, and the work of the native people become an important perspective of conservation which are caused by treating the traditional architectural styles as unimportant issues.

Therefore, this study aims to connect the architectural styles through their social context of the community to reflect the nature of residential housing, the relationship of local people including restorative treatment guidelines, the concept of conservation and the sustainability of the model in the vernacular architecture house which can remain and be able to respond the way of life of the community in the present.

Keywords : Vernacular, Cultural Landscape, Local Lifestly, Bang-plasoi Community

ที่มาและความสำคัญ

ในการศึกษาข้อมูลตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเลบางปลาสร้อย พบว่ามีการถ่ายทอดข้อมูลเชิงวัฒนธรรมออกมาหลากหลายบริบท ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจากหลักฐานเอกสารโบราณ งานประพันธ์ด้านวรรณกรรม และหนังสือ การบันทึกเรื่องราวในอดีต รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นถิ่น ศึกษาความเป็นอยู่ของชุมชนในพื้นที่ซึ่งทำให้ทราบเบื้องต้นว่า ชุมชนริมฝั่งทะเลบางปลาสร้อย นอกจากจะมีชาวไทยอาศัยอยู่แล้วยังมีชุมชนจีนซึ่งอพยพและเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยส่วนใหญ่มีเชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการค้าและมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ประมงอุตสาหกรรม เกษตรกรรม อีกทั้งมีรูปแบบวิถีชีวิตสัมพันธ์กับชาวไทยซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมริมน้ำ จนเกิดการผสมผสานทางด้านเชื้อชาติ และขยายชุมชนจนกลายเป็นย่านการค้าที่อาจกล่าวได้ว่า เมืองชลบุรีกลายเป็นย่านชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก

ด้วยความเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ทั้งคนจีนและคนไทย มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณเดียวกัน ดังนั้นบ้านเรือนจึงมีการถ่ายทอดลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรมของเรือนพื้นถิ่นในด้านเชิงช่างของงานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ การสร้างสรรค์รูปแบบจากวัฒนธรรมเดิมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การเลือกใช้วัสดุในพื้นที่ และตำแหน่งการวางผัง ทิศทางการสร้างซึ่งเชื่อมโยงแนวคิดในการอยู่อาศัยร่วมกับปัจจัยความเป็นไปของสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ บ้านเรือนในชุมชนจึงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีการดำรงอยู่ คติ แนวคิด การอยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน และอาชีพของผู้คนในชุมชนเป็นหลัก

จากรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในชุมชนบางปลาสร้อยที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของผู้คนนี้ สามารถสะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ อาชีพ ศาสนา ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมกับแนวคิดสมัยใหม่จากบริบทรอบด้านที่เปลี่ยนไป ลักษณะของงานสถาปัตยกรรม บ้านเรือนเริ่มมีการผสมผสาน มีการปรับประยุกต์มากขึ้น เช่น เรือนริมทะเล มีการปลูกเรือนแบบยกพื้น เรือนสูง ในลักษณะรูปแบบบ้านริมน้ำของไทยในอดีต มีการจอดเรือใต้ถุนบ้านเพื่อให้เอาเรือออกได้ง่ายยามน้ำขึ้น หรือแม้แต่เรือนแถวริมถนนในบริเวณย่านการค้าของชุมชนจีน ที่มักปลูกเรียงกันภายใต้หลังคาคลุมตลอดแนวทางเดิน

โดยมีการแบ่งสัดส่วนของห้องตามการใช้งานตามชนบ่ออย่างไทยในฝั่งแบบจีน เป็นต้น

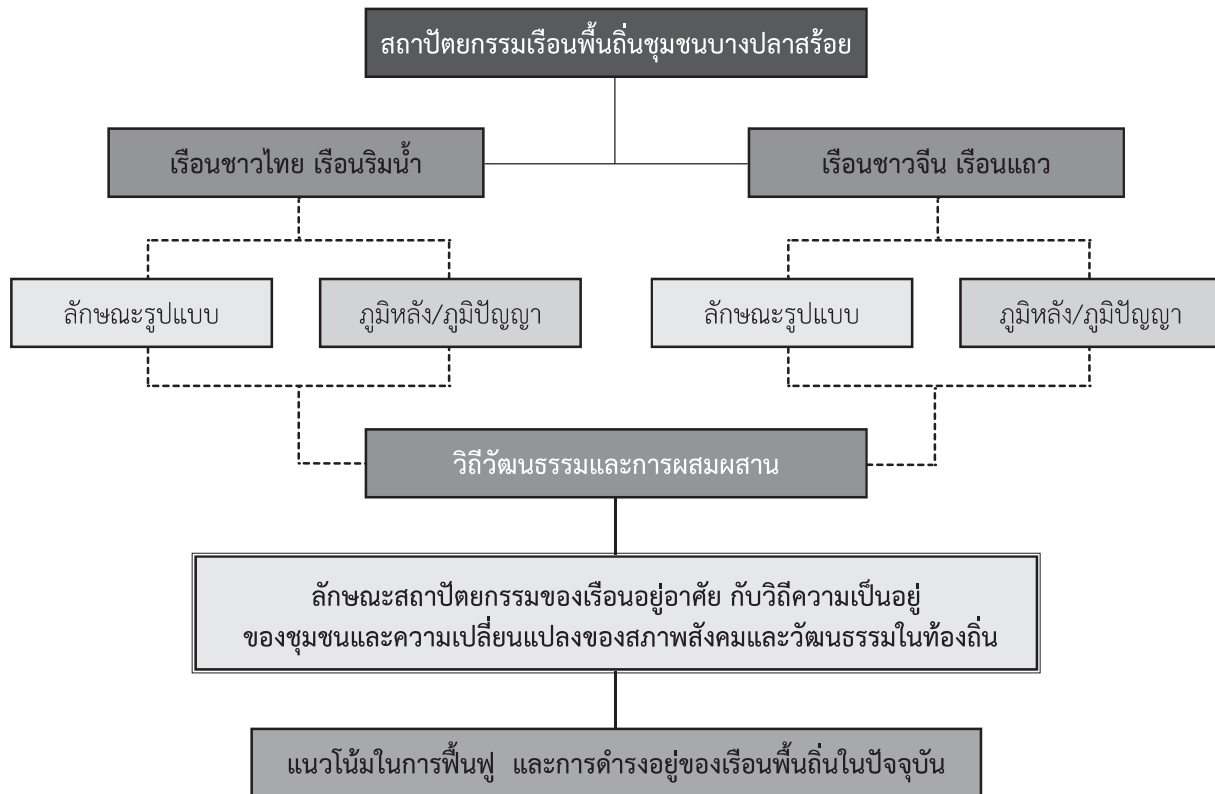
การศึกษางานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของงานด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นบ้านที่ปรากฏในอดีต ซึ่งเป็นทั้งเรือนอาศัย และเรือนแถวสำหรับค้าขาย ในบริเวณของชุมชนบางปลาสร้อยโดยศึกษาจากภาพถ่ายเก่า เอกสารโบราณหนังสือ และการบอกเล่าเรื่องราว เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบโครงสร้างในด้านเชิงช่าง และการเชื่อมโยงวิถีชีวิตการอยู่อาศัยในชุมชนจากลักษณะโครงสร้างของสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องของวิถีวัฒนธรรม การปรับตัวของชุมชนด้านที่อยู่อาศัย และผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและรูปแบบการค้า ทำให้รูปแบบสภาพบ้านเรือน โครงสร้างผังชุมชนมีการปรับเปลี่ยนด้วย ซึ่งจากการศึกษาร่องรอยของวิถีชุมชน และการศึกษาแบบแผนเรือนที่ยังคงเหลือในปัจจุบัน สะท้อนความหลากหลาย ทั้งความกลมกลืน การผสมผสานทาง

วัฒนธรรม และนำไปสู่แนวคิดในการวิเคราะห์เพื่อการบูรณะอนุรักษ์รวมถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตซ้ำในด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของเรือนที่ประยุกต์ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน แต่ยังคงเห็นรากเหง้าของวิถีและแนวคิดแบบดั้งเดิมของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของผู้คนได้อีกครั้ง จากเค้าโครงที่คงเหลือและสืบเนื่องอยู่ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏในอดีตของชุมชนบางปลาสร้อย และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏกับการเชื่อมโยงวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของผู้คน ในบริบทต่างๆ ของสังคมปัจจุบัน และนำเสนอแนวโน้มนการจัดการที่สอดคล้องต่อการฟื้นฟูและดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่น

กรอบแนวความคิด

พื้นที่ทำงานวิจัย

บริเวณชุมชนเดิมเมืองบางปลาสร้อย ตั้งแต่สะพานศาลเจ้า มาจนจรดสะพานแดง ซึ่งมีบ้านเรือนบริเวณชุมชนถนนวชิรปราการเป็นหลัก โดยสำรวจเริ่มจากสะพานด้านใต้สุดเรียงลำดับมาทางทิศเหนือดังต่อไปนี้

สะพานลาดวิถี	ศรีบุญญิตี	รัฐผดุง	บำรุงเขต	เจตประชา	ที่ฆามารค
ภาคมหันต์	จันทสถิตย์	พิทยสถาน	บ้านลำพู	คูกำพล	กลบ้อมค่าย
พายพลนำ	สำราญราษฎร์	ชาติเดชา	ท่าเรือพลี	ศรีนาค	ปฐมวัย
เกรียงไกรยุค	ชนิรันดร์	เสริมสันติ	อติเรก	เอกวุฒิ	อุทยาน
ธารนที	ปรีดามณี	ชมสำราญ	ย่านโพธิ์ทอง	คลองสังเขป	เทพประสาท
ราชประสิทธิ์	จิตประสงค์	จงประสาน	เทศบาลสมมุติ (เป็นสะพานสุดท้ายที่อยู่ในเขตเทศบาล)		

โดยมี ระยะเวลาในการศึกษาชุมชน ช่วงระหว่างเดือน กันยายน 2558 – มีนาคม 2559

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้นำมาซึ่งชุดความรู้ด้านรูปแบบลักษณะของงานด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น แบบดั้งเดิมบริเวณชุมชนบางปลาสร้อย โดยแสดงถึงความเชื่อมโยงของรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านบริบททางสังคมเพื่อสะท้อนให้เห็นพัฒนาการชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งสภาพความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของวิถีชีวิต และบริบทต่างๆ ของสังคม วัฒนธรรมในชุมชนผ่านกระบวนการคิดและการวิเคราะห์แนวโน้มในทางการบูรณะและกระบวนการรื้อฟื้นเพื่อการดำรงอยู่ของรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่สามารถประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน

จากอดีตถึงปัจจุบันของชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

จากสภาพภูมิประเทศบริเวณชุมชนบางปลาสร้อยมีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล ชายหาดมีความเว้าแหว่งและเป็นที่ลุ่มต้ำน้ำทะเลท่วมถึง มีป่าชายเลนเล็กน้อย ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี มีสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป เป็นแบบมรสุมเขตร้อน

ลุ่มน้ำบางปลาสร้อย จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันคือบริเวณชุมชนเดิม หรืออาจเรียกเป็น “ย่าน” เดิมของเมืองบางปลาสร้อย โดยครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่สะพานศาลเจ้า หรือชอยท่าเรือพลี มาจนถึงสะพานแดง หรือชอยคูกำพลในปัจจุบัน รวมไปถึงบริเวณชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณตามแนวด้านทิศตะวันตกของแนวถนนวชิรปราการ ซึ่งในอดีตมีการสร้างสะพานไม้ยื่นลงไปบนทะเล อาจกล่าวได้ว่าเป็นบริเวณนี้เคยเป็นย่านชุมชนเมืองชลบุรีเก่า และย่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมือง ถึงแม้ในปัจจุบันได้มี

การเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ที่ไม่ได้มีลักษณะเช่นเดิมเหมือนในอดีต แต่ยังคงเหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แสดงให้เห็นวิถีชาวบางปลาสร้อย คือบ้านเรือนรุ่นโบราณหลายหลังที่มีอายุราวร้อยปีลงมา หรือบางหลังอยู่ในช่วง 50-80 ซึ่งเรือนเหล่านี้ได้สะท้อนวิถีความเป็นอยู่และความเชื่ออันประกอบมาเป็นประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของชลบุรี

ชุมชนบางปลาสร้อย มีลักษณะชุมชนแตกต่างจากหัวเมืองอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่มักสร้างบ้านเรือนอยู่บนพื้นดิน แต่พื้นที่ของบางปลาสร้อยนั้น บ้านเมืองส่วนใหญ่ถูกสร้างล้าเข้าไปในทะเล โดยมีบริเวณชุมชนบ้านทะเลที่หนาแน่น เนื่องจากบริเวณพื้นดินเลนแถบนี้เป็นที่เกิดของสัตว์ทะเลและเหมาะแก่การทำอาชีพประมง ชาวบ้านจึงต้องสร้างที่พักอาศัยในทะเลเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ อีกทั้งในอดีต ชายทะเลถือเป็นที่ว่างเปล่า

ภาพที่ 1 สภาพบ้านเรือนย่านบางปลาสร้อยบริเวณชุมชนท่าเรือพลีในอดีตเมื่อ 40 ปีที่แล้ว

(ที่มา : <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=958000059010&Html=1&TabID=2&> เข้าถึงเมื่อ วันที่ 1 มีนาคม 2559

ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ผู้ใดต้องการปลูกสร้างบ้านเรือนก็สามารถทำได้โดยการสร้างสะพานต่อยื่นออกไปในทะเลก็จะได้พื้นที่สองข้างสะพาน สำหรับปลูกสร้าง และถ้ามีผู้ที่ต้องการสร้างบ้านเพิ่มต่อออกไปอีก ผู้ที่สร้างสะพานขึ้นก่อน ก็อนุญาตให้สร้างต่อขยายออกไปจากสะพานเดิมได้เสมอ ดังนั้นจึงมีการต่อสร้างสะพานออกไปในทะเลเป็นจำนวนมากและหลายสะพาน โดยบางสะพานมีความยาวกว่า 1 กิโลเมตร สองข้างสะพานมีบ้านเรือนปลูกอาศัยอยู่ทั้งสิ้น

ในการเดินทาง และการคมนาคมสมัยอดีตนั้น ผู้คนอาศัยเส้นทางน้ำและใช้เรือเป็นพาหนะหลัก เพราะยังไม่มีรถตัดถนน การสร้างสะพานยื่นออกไปจากฝั่งสามารถใช้เป็นที่จอดเรือ และเหมาะสมแก่การอยู่อาศัย (เทศบาลเมืองชลบุรี, 2554, หน้า 39) เนื่องจากเรือนที่ใช้อยู่อาศัยแล้วยังใช้ทำการค้า และเป็นจุดจอดรับ-ขนส่งสินค้า ในลักษณะของท่าเรือมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นภูมิทัศน์ของตัวเมืองบางปลาสร้อยจึงมีรูปร่างไปตามพื้นที่ริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นชุมชน มีการสร้างบ้านเรือนอยู่บนน้ำมากกว่าบนบก ต่อมาจากอิทธิพลความเจริญของเส้นทางคมนาคม มีการสร้างถนน รวมทั้งมีการสร้างทางหลวง ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญสายแรก ที่เลาะตามริมฝั่งทะเลต่อเนื่องระหว่างจังหวัด จากการตัดถนนสุขุมวิทเพียงอ้อมตัวเมืองออกไป จึงได้มีการจับกลุ่มสร้างบ้านริมถนนสายใหม่มากขึ้น (อาจารย์ สุชาภิรมย์, 2559, หน้า 59)

ด้วยการพัฒนาเส้นทางคมนาคม การตัดถนนหนทาง ความก้าวหน้าของการสร้างถนนเส้นทางหลวงนี้เอง ได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชลบุรีอย่างกว้างขวาง รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ทางทะเลทำให้สภาพชายฝั่งต้นเงินไม่เหมาะต่อการเดินเรือ และเทคโนโลยีความก้าวหน้าของระบบขนส่ง การเดินทางโดยสารที่ใช้ทางบกมากขึ้น ทั้งทางรถไฟและทางรถยนต์ ทำให้รูปแบบของเส้นทางการคมนาคมทางเรือ ทั้งอาชีพเดินเรือกลไฟและเรือฉลอมทะเลรับส่งผู้โดยสารและสินค้าค่อยๆ ลดความสำคัญลง มีการเปลี่ยนแปลงการตั้งเรือนที่อยู่อาศัยออกห่างไกลจากทะเล รวมถึงความนิยมในการสร้างบ้านยื่นลงไปในทะเลเริ่มถดถอย ชุมชนนิยมสร้างบ้านเรือนบนบกตามแนวถนนเป็นรูปแนวยาว โดยเฉพาะสองฟากของถนนวิชรปราการ เพราะสะดวกมากกว่าในการประกอบธุรกิจ (ภารดี มหพันธ์, 2553, หน้า 90) ส่งผลให้ชุมชนบ้านทะเลบางปลาสร้อยในอดีต กลายเป็นเพียงท่าเรือสำหรับเทียบเรือหาปลา ลากอวนของผู้ที่มีอาชีพทำประมงเท่านั้นเอง

ด้านรูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบชุมชนบางปลาสร้อยนั้น มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ให้ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติอย่างสมดุล ด้วยองค์ประกอบภูมิทัศน์สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและระบบคุณค่าของชุมชนริมทะเลที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก โดยพบว่าชุมชนบางปลาสร้อยมีลักษณะผังชุมชน 2 รูปแบบที่ปรากฏอย่างเด่นชัด (อาจารย์ สุชาภิรมย์, 2559, หน้า 62) คือ

1. รูปแบบชุมชนริมแม่น้ำ ชายฝั่งชายทะเล หรือบริเวณป่าชายเลน ชุมชนมักประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง มีการวางตัวของชุมชนเป็นแบบแนวยาว (Linear) เลาะไปตามริมฝั่งน้ำ หรือริมฝั่งทะเล
2. รูปแบบชุมชนในที่ราบลุ่ม มักประกอบอาชีพค้าขาย เป็นสำคัญ การวางตัวของชุมชนมีทั้งที่เป็นแบบกลุ่ม (Cluster) ตามจุดตัดของเส้นทางสัญจร และแบบแนวยาว (Linear) เรียงตามเส้นทางถนนที่ตัดผ่าน โดยเกาะตัวไปกับเส้นทางสัญจรแบบรวมกลุ่ม ซึ่งกลายเป็นศูนย์รวมทางสังคม เศรษฐกิจ และเป็นเส้นทางของการติดต่อคมนาคมได้สะดวกยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2 แผนที่ถนนวิชรปราการและเส้นทางคมนาคมบริเวณ ชุมชนบางปลาสร้อยปัจจุบัน กับเส้นทางที่เชื่อมต่อกันเลียบทะเล (ที่มา : <https://www.google.co.th/maps/@13.3709175,100.9869263,16.18z>) เข้าถึงเมื่อ วันที่ 12 มีนาคม 2559

การพัฒนาบ้านเมืองและการสร้างถนนเข้าสู่พื้นที่ของชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนลักษณะของวิถีชีวิตของคนในชุมชน สภาพของชุมชนบ้านทะเลหรือบ้านสะพานแบบเดิมค่อยๆ ลดความสำคัญ เริ่มจากเทศบาลทำการรื้อสะพานเนื่องจากค่าวัสดุก่อสร้าง เช่น ไม้กระดานและเสาแพงขึ้น และจัดการถมดินทำเป็นถนนทำให้การเดินทางสะดวก โดยมีทางเชื่อมระหว่างสองซอย และเริ่มมีการบริการตัวรถสามล้อในการส่งผู้โดยสาร

ดังนั้น พื้นที่ย่านเก่าบางปลาสร้อย ในปัจจุบันจึงมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่ทางทิศใต้จากซอยลาดวิถีสันมา จรดซอยเสริมสันติทางทิศเหนือ ทิศตะวันตกติดกับทะเลอ่าวไทย และทิศตะวันออกยาวขนานไปกับถนนวชิรปราการ จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่เปลี่ยนไปทำให้เส้นทางสัญจรภายในชุมชน กลายเป็นซอยย่อยๆ โดยส่วนใหญ่เป็นซอยขนาดเล็ก สำหรับเดินเท้าแต่ไม่สะดวกต่อการใช้รถยนต์ แต่ยังมีเส้นทางหลักที่สะดวกในการเดินทางสามารถเข้าถึงได้สองเส้นทางคือ ทางด้านถนนวชิรปราการ และถนนเลียบริมทะเล โดยมีเส้นทางทะเลสามารถเข้าถึงได้เพียงบางซอยเท่านั้น คือ ซอยท่าเรือพลี ซอยเสริมสันติ ซึ่งมีพื้นที่ถนนค่อนข้างกว้าง สามารถใช้รถยนต์และเชื่อมต่อกับถนนเลียบริมทะเลบริเวณท่าเรือพลีได้ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การสร้างท่อรับน้ำของถนนฝั่งบนตลอดสายวชิรปราการ การวางแผนและปรับทางเดินเท้าให้เป็นระเบียบ การถมดินและลาดยาง

ในการศึกษาสังคมชุมชนจากภูมิวัฒนธรรมในอดีตพบว่า สภาพแวดล้อมและวิถีสังคมของชุมชนบางปลาสร้อยนั้น แต่เดิมนั้นมีลักษณะเกื้อกูล มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ที่พึ่งตนเองได้ มีความเป็นเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล และมีวัฒนธรรมการผสมผสานที่สร้างและสั่งสมมาแต่โบราณ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติแสดงออกในลักษณะการให้ความเคารพในด้านความเชื่อ ประเพณีที่สืบทอด โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์ของสังคมเชื่อมโยงทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก โดยมีองค์ประกอบด้านกายภาพ คือ รูปแบบสถาปัตยกรรม ผังโครงสร้างชุมชน และองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น ค่านิยม ประวัติศาสตร์ความเป็นมา กลุ่มคนในชุมชนมีความเชื่อถือ ความนับถือความผูกพันระหว่างคนและพื้นที่ ทั้งชาวไทยและชาวจีน โดยเฉพาะในสังคมชุมชนริมทะเล มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นต่อรุ่น ภูมิปัญญาด้านอาหาร ที่สืบทอดมาเป็นวัฒนธรรม

ด้านการค้า มีการสื่อความหมายของพื้นที่ชุมชนทั้งจากการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม และมีรูปแบบบ้านเรือนที่มีความเป็นตัวแทนของยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีภาพของอดีตผสมผสานอยู่ในสังคมและชุมชน ด้วยการปรับประยุกต์ไปตามบริบทที่แวดล้อมนั่นเอง

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏในภาคตะวันออกและชุมชนบางปลาสร้อย

การศึกษาภูมิหลังทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่ามักส่งผลต่อรูปทรงของบ้านเรือน และความเชื่อเรื่องพื้นที่ของบ้านเรือนก็แตกต่างกันไปด้วย บ้านเรือนส่วนใหญ่มักสร้างขึ้นตามแบบแผนเฉพาะชาติพันธุ์ ทั้งแบบแผน การก่อสร้าง รูปทรง พื้นที่ใช้สอย วัสดุจากภูมิปัญญาเชิงช่าง เอกลักษณะที่สืบเนื่องกันมายาวนาน จากรุ่นต่อรุ่น (มนัส แก้วบุชา, 2558, หน้า 5) โดยเฉพาะการดำรงวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างตามอาชีพ มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับภูมิสังคมของชุมชน

ชุมชนบางปลาสร้อย เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายของผู้คนที่มีการผสมผสานระหว่างเชื้อชาติ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะคนไทยและคนจีน การถ่ายทอดผ่านลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ในภาพรวมอาจจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่หากดูข้อปลีกย่อยจะเห็นส่วนที่แตกต่างกันออกไปปรากฏอยู่ในลักษณะที่เป็นอยู่ เช่น การตกแต่งบ้านเรือน การผสมผสานลักษณะเรือนไทยและรูปแบบการแกะสลักประตูหน้าต่างแบบจีน เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้ อาจไม่ได้ประณีตในเรื่องความงามของงานช่างฝีมือ แต่มีลักษณะเฉพาะของความเป็นพื้นถิ่น จากการสำรวจรูปแบบของเรือนที่ปรากฏในชุมชนปัจจุบัน ผู้วิจัย จึงแบ่งรูปแบบตามลักษณะที่ปรากฏในชุมชนบางปลาสร้อย ได้ดังนี้

เรือนไทย

ภายในชุมชนบางปลาสร้อย มีเรือนไทยเก่าแก่อยู่หลายหลัง หลังหนึ่งที่อยู่ได้ว่าเป็นเรือนที่เก่าแก่ และเป็นตัวอย่าง แบบผังของเรือนในชุมชนซึ่งยังคงได้รับการดูแลเป็นอย่างดี คือ บ้านหลวงอำนาจเงินนิกร ตั้งอยู่ในซอยกลบ้อมค้าย และเป็นเรือนที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทเคหสถานและบ้านเรือนเอกชน จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2556 โดยผ่านการซ่อมปรับปรุงเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

บ้านหลวงอำนาจจินนิกร สันนิษฐานว่าสร้างก่อนปี พ.ศ. 2424 มีลักษณะเป็น “บ้านสะพาน” คือ ปลูกสร้างอยู่ในทะเล ใต้ถุนบ้านเป็นเลนและมีสัตว์น้ำอยู่ชุกชุม ในอดีตเคยมีสะพานไม้ ยาวนับร้อยเมตรทอดจากฝั่งพื้นดินมายังเรือนหลังนี้ แต่ในปัจจุบันทางเทศบาลได้รื้อสะพานออกและสร้างเป็นถนนขอย ขึ้นแทน รูปแบบของเรือน เป็นเรือนไทยหลังคาปั้นหยาและจั่วคู่ ลักษณะเป็นเรือนสามหลังหันหน้าเข้าหากัน เชื่อมเป็นหมู่ด้วย นอกชานขนาดใหญ่บริเวณกลางบ้าน มีการยกพื้นสูงชันเดียว การแบ่งพื้นที่ภายในอาคาร วางผังเป็นรูปตัว U เว้นพื้นที่โล่ง ตรงกลาง ฐานโครงสร้าง เป็นปูนคอนกรีต ส่วนเสาพื้นเรือน จนถึง โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ ลักษณะฝาผนังเป็นรูปแบบ ฝาปะกน

ด้านหน้าทำเป็นซุ้มประตูทางเข้าบ้าน ปัจจุบันเห็นเป็น แบบจีนตั้งอยู่ทางทิศเหนือของนอกชาน เรือนประธานอยู่ทางด้าน ทิศตะวันออก หลังคาเรือนเป็นทรงไทย ทางด้านทิศใต้และ ทิศตะวันตกของนอกชานแยกเป็นเรือนอีกสองหลัง หลังคาปั้นหยา ตัวบ้านสร้างจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้ตะแบก ไม้ประดู่ และ ไม้แดง ลักษณะเสาเรือนยาวเป็นพิเศษเนื่องจากฐานรากเป็นเลน เสาและไม้กระดานไม่มีรอยต่อ ไม่ใช้ตะปู มีลักษณะเป็นเรือน เครื่องสับทั้งหมด เรือนไทยหน้าจั่วเป็นแบบใบเรือ ฝาผนังเป็น ฝาเข้าลิ้นไม้แบบฝายสายบัว หลังคาเรือนมุงด้วยกระเบื้อง วัว และสังกะสี

ตัวเรือนด้านทิศใต้เป็นบานเพ็ญไม้พับเปิดได้ตลอด ทั้งแนว สามารถเปิดรับลมได้เต็มที่ ห้องด้านในเรือนประธาน มีศาลเจ้าแบบจีน มีป้ายสลักว่าเป็นห้องเก็บสิ่งล้ำค่า และมี ป้ายคำกลอนมงคลแกะสลักด้วยไม้แบบเดียวกันที่หน้าประตู อีกสามแผ่น แปลโดยรวมหมายถึงความราบรื่นรุ่งเรือง สามัคคี และมีชื่อเสียงโด่งดังตลอดชายฝั่งสยามประเทศ (ชนสรณ์

บุญจำนงค์, <http://asaconservationaward.com> เมื่อแพร่เมื่อ 8 กันยายน 2559)

เรือนชาวจีน

นอกจากเรือนแบบไทย ในชุมชนบางปลาสร้อยซึ่งเป็น ชุมชนที่มีชาวจีนอยู่อาศัยค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงมีรูปแบบของ บ้านเรือนที่เป็นลักษณะของวัฒนธรรมจีนในการสร้างที่อยู่อาศัย โดยตัวอย่างของเรือนชาวจีนที่มีความโดดเด่น คือ บ้านกิมฮงตั้ง อยู่เกือบท้ายสุดของซอยท่าเรือพลี ก่อนถึงโรงน้ำปลา ซึ่งเป็นของ นายเจริญ กฤตลักษณ์ (แซ่กิม) ชาวจีนแต่จัดผู้มาจากเมืองจีน และนางฮ้อง กฤตลักษณ์ เป็นเรือนที่มีอายุกว่า 80 ปี ลักษณะ แบบผสมผสานระหว่างไทย-จีน-ฝรั่ง รูปแบบลักษณะเป็นบ้าน ครึ่งไม้ครึ่งปูน พื้นที่บริเวณบ้านทั้งหมดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตัวเรือน เป็นทรงปั้นหยา สองชั้น หันหน้าจั่วไปตามทิศตะวันออกและ ทิศตะวันตก หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ ผนังภายนอกเป็นปูน คอนกรีตไว้ปิดล้อมพื้นที่ชั้นล่างทั้งหมด พื้นที่ภายในเป็นผนังไม้ ชั้นบนเป็นผนังไม้แบบตีเกล็ด บานประตู บานหน้าต่างเป็นไม้ มีทางเข้าออก ด้านหน้าบ้านหรือทิศเหนือติดถนนซึ่งเดิมเคยเป็น ร่องน้ำสำหรับทางเรือ

การวางผังบ้าน ด้านข้างเรือนทิศเหนือเป็นทางเข้าตัวเรือน มีบันไดอยู่กลางเรือน ตรงกลางด้านหน้ามีซุ้มประตูทางเข้าเป็น ซุ้มโค้งอยู่กลางบ้าน มีป้ายตัวอักษรเป็นอักษรไทยว่า กิม ฮง ลั้ง และภาษาจีน ซึ่งเป็นป้ายชื่อเรือนสองภาษา โดยมีความหมายว่า ความเจริญรุ่งเรือง ตัวเรือนชั้นล่างเป็นห้องโถงในอดีตเป็นพื้นที่ เพื่อเตรียมบรรจุควดน้ำปลา และส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ กันห้องไว้เพียงห้องเดียวด้านทิศตะวันตกข้างบันได มีบันไดและ ชานพักชั้นชั้นบนอยู่ภายในเรือนด้านทิศตะวันตก ส่วนด้านหลัง ชั้นล่างด้านสกัดนอก เรือนด้านทิศใต้เป็นครัวและมีบ่อพักน้ำฝน อยู่ใต้พื้นบ้าน เพื่อใช้อุปโภคบริโภค

ภาพที่ 3 ภาพด้านหน้าและด้านข้างบ้านหลวงอำนาจจินนิกร

ภาพที่ 4 ด้านหน้าและด้านข้างของเรือนจีน

บริเวณชั้นบนเมื่อพ้นบันไดเป็นห้องโถง กั้นห้องใหญ่ด้านทิศตะวันออก และห้องเล็กสองห้องด้านทิศใต้ มีประตูออกนอกเรือนและมีระเบียงไม้เดินได้รอบ ส่วนระเบียงทิศเหนือยกพื้นซีเมนต์ขนาดใหญ่จากเสาระเบียงชั้นล่าง มีศาลพระภูมิอยู่ชั้นบนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การมีพื้นที่ด้านบนบริเวณพื้นระเบียงใช้เป็นที่พักผ่อน ปัจจุบันยังคงมีโครงสร้างหลักมีความแข็งแรงและอยู่ในสภาพดี มีการดูแลรักษา ยังคงใช้เป็นเรือนพักอาศัย

เรือนแถว

สถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งที่พบได้ค่อนข้างมากในชุมชนบางปลาสร้อย คือรูปแบบของเรือนแถวในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น ซึ่งหากเป็นชั้นเดียวมักจะใช้เป็นเรือนพักอาศัย ด้านหลังเป็นครัว ห้องน้ำ พื้นที่ซักล้าง ส่วนเรือนแถวไม้สองชั้นอาจมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ชั้นล่างเป็นร้านค้า ส่วนชั้นบนของอาคารเป็นที่อยู่อาศัย มีบันไดอยู่ทางทิศ

ตะวันตกชิดฝาผนังมีห้องโถงโถงอยู่ชั้นบน โดยออกแบบตามหลักสถาปัตยกรรมในภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยมีช่องระบายอากาศด้านบน บางหลังตีระแนงทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมแบบธรรมดา แต่บางหลังก็มีลวดลายฉลุ และมักมีชายคาที่ยื่นยาวเพื่อป้องกันแสงแดด ชั้นบนบางครั้งก็ต่อเป็นแนวระเบียงด้านหน้าเรือนแถว แต่บางหลังก็ไม่มีระเบียง หลังคาเรือนด้านบนมีความลาดชัน รูปทรงหลังคามีทั้งแบบจั่ว และแบบปั้นหย่า ปัจจุบันเรือนแถวไม้หลายหลังได้เปลี่ยนวัสดุผนังหลังคา มีทั้งสังกะสี และกระเบื้องซีเมนต์ อาคารบางหลังมีการปรับเปลี่ยนวัสดุประกอบอาคารตามสภาพของยุคสมัย อาทิเช่น อุปกรณ์บานพับ อุปกรณ์เปิดปิดจากเดิมเป็นบานพับเปลี่ยนมาเป็นบานพับปรับมุม ส่วนบานประตูในบางหลังยังคงใช้แบบบานเฟี้ยม 8-10 บาน แล้วแต่ความกว้างของเรือนแถวไม้หน้าต่าชั้นบนเป็นบานเปิดคู่ ส่วนราวระเบียงเป็นแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลายฉลุ หรือลวดลายต่างๆ

ภาพที่ 5 เรือนแถวสองชั้นและเรือนแถวสองชั้นมีหน้าต่า

ชานเรือนประเภทนี้มักมีพื้นที่ส่วนท้ายของเรือนใช้ตั้งวาง และเก็บสะสมสินค้าต่างๆ ทำให้ส่วนระเบียงหน้าเรือนซึ่งเคยเปิดโล่งมาแต่เดิมนั้น ต้องมีการทำประตูปิดกั้นหน้าร้านเพื่อความปลอดภัย ส่วนมากทำประตูบานเฟี้ยม หรือฝากระดานที่ใช้เลื่อนปิดที่ละแผ่นตลอดแนวความยาวด้านหน้า เรียกว่าฝาน้ำฉิ่ง เป็นต้น

ภาพที่ 7 เรือนแถวไม้ ชั้นเดียว

ภาพที่ 8 เรือนแถวสองชั้นมีदानบนเป็นช่องระบายลม

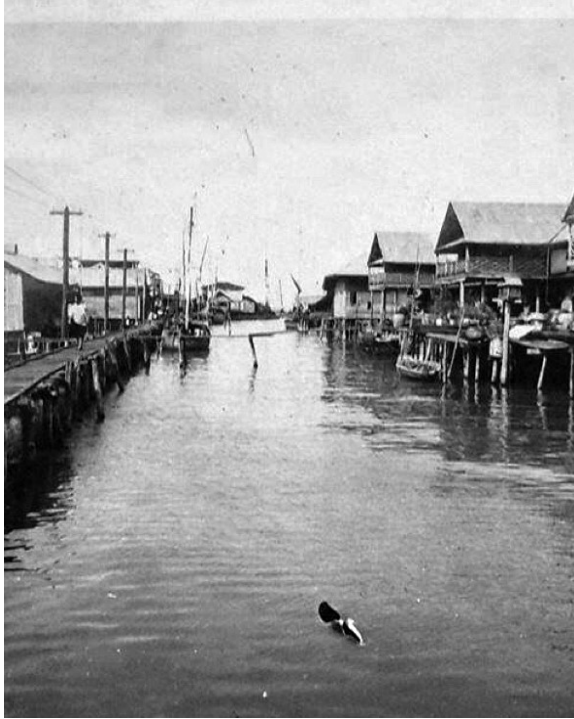
เรือนริมน้ำ

เรือนริมน้ำเป็นกลุ่มเรือนพักอาศัยของชาวประมง โดยทั่วไปแล้วมีการกระจายตัวจากภายนอก คือ ทะเลเข้ามาสู่ส่วนภายใน คือ ชายฝั่งบางกลุ่มที่อยู่บริเวณแม่น้ำลำคลอง ก็จะกระจายตัวเข้ามาสู่ภายในบริเวณ 2 ฝั่งของลำน้ำ ซึ่งมีสภาพที่ต่อเนื่องกับทะเล โดยผู้ประกอบการอาชีพประมงมักเลือกตั้งถิ่นฐาน

ท่าเลที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณติดต่อกับชายฝั่งทะเล บริเวณปากแม่น้ำ หรือคลองที่ต่อเนื่องกับทะเล เพื่อสามารถใช้พื้นที่เพื่อความสะดวกในการการขนถ่ายสัมภาระ และผลิตผลต่างๆ ตลอดจนสามารถที่จะจอดพักเรือ หรือนำเรือออกไปจับสัตว์น้ำในทะเลได้สะดวก ดังนั้นเรือนที่อยู่จึงต้องยกเสาสูง เสาเรือนปักลงในเลนและสูงมากพอที่จะพ้นน้ำทะเลขึ้น การปลูกสร้างเรือนนั้นใช้ไม้แดง ไม้ตะเคียน และไม้สัก บางหลังอาจใช้ไม้ยาง เรือนที่อยู่ต่อเนื่องกับส่วนที่เป็นพื้นดิน และใกล้เคียงนั้น มักจะเป็นแบบเรือนฝากระดาน ที่มีความมั่นคงแข็งแรง ตามแบบอย่างที่เราเรียกว่าเรือนเครื่องสับ ส่วนเรือนที่อยู่ลึกเข้าไปในทะเลมากขึ้น นั้น มักจะเป็นเรือนที่ปลูกสร้างด้วยวัสดุล่ออย่างที่เราเรียกว่า เรือนเครื่องผูก รูปแบบดังกล่าวนี้จะมีการวางตัวเรียงรายกันอยู่ใน บริเวณชายทะเลที่มีสภาพเป็นอ่าวซึ่งสามารถป้องกันคลื่นลม ใช้เป็นที่จอดเรือกำบังคลื่นลมได้เป็นอย่างดี ชาวบางปลาสร้อยมีวิธีการตั้งบ้านตั้งเรือนที่แปลกและแตกต่างไปจากคนไทยในละแวกอื่น นั่นก็คือการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบที่เราเรียกกันว่าบ้านสะพานหรือบ้านทะเล

โดยปัจจุบันลักษณะของบ้านบางสะพาน หรือบ้านทะเลในชุมชนบางปลาสร้อยปัจจุบัน ไม่เหลือรูปแบบให้เห็นเนื่องจากการปรับเปลี่ยนสภาพจากเส้นทางที่ใช้สะพานในอดีต กลายเป็นถนนหนทางเดินรถที่เชื่อมต่อทอดยาวไปถึงท่าเรือพลีแทน

จากการสัมภาษณ์การปลูกสร้างและวางผังเสาเรือนริมน้ำนี้ จำเป็นต้องรอเวลาน้ำแห้ง และต้องขุดเลนลงไปลึกๆ เพื่อวางไม้เป็นรูปกากบาท ตรงกลางกากบาทใช้เป็นที่ปักเสา การกากบาทขวางด้านล่างหลุมจะค้ำยันเสาไว้เพื่อสร้างความมั่นคงเนื่องจากปลูกเรือนอยู่ในเลน วัตถุประสงค์ของการสร้างเรือนริมน้ำ นอกจากเพื่ออยู่อาศัยแล้ว ส่วนใหญ่มีก้าจนถึงอาชีพการงานของผู้อาศัยและสภาพแวดล้อม เช่น อาชีพของนางอรเกริกไกร โพธิธาชา เป็นเจ้าของเรือฉลอม ดองปลาอินทรีเค็ม ทำปลาทุเค็ม และทำน้ำปลา และมีโรงเรือนสำหรับดองปลาอยู่ติดกับเรือน จึงสร้างให้เรือนมีพื้นที่ใช้สอยมาก ด้วยบริเวณนอกชานที่ค่อนข้างกว้างขวาง มีไว้เพื่อการทำกิจต่างๆ เช่น ตากปลา ซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ด้านในแบ่งเป็นห้องเนื่องจากเป็นบ้านที่มีครอบครัวใหญ่ ดังนั้น ภายในเรือนจึงแบ่งเป็นห้องย่อยๆ สำหรับลูกหลาน ภายในบ้านมักมีตุ่มซึ่งไว้ใช้รองน้ำฝน สำหรับบริโภค โดยน้ำใช้มักจะใช้เรือบรรทุกภาชนะไปขนน้ำจากบึง ซึ่งมีบ่อสาธารณะ เป็นต้น

ภาพที่ 9 เรือนริมน้ำบริเวณสะพานศาลเจ้าในอดีต

ผลของการวิจัย

จากการสำรวจพื้นที่ของชุมชนบางปลาสร้อยในปัจจุบันพบว่า ชุมชนในพื้นที่ย่านเก่าบางปลาสร้อยนั้น มีบริบทที่ซึ่งมีการเชื่อมโยงอยู่ระหว่างการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้วยในอดีตเป็นเส้นทางการค้า มีการขนส่งสินค้า และเป็นท่าเรือที่สำคัญ ส่งผลให้เกิดมีพื้นที่ย่านตลาดขึ้น โดยการตั้งถิ่นฐานย่านตลาดปรากฏเป็นบ้านเรือนของชาวจีนอยู่ค่อนข้างมาก ในลักษณะของเรือนแถว มีการค้าขายหน้าร้านแทบทุกห้อง ในขณะที่บ้านเรือนทั่วไปที่ตั้งอยู่ในซอยหรือที่เคยเรียกบ้านสะพานนั้น ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีรูปแบบของเรือนแถวค่อนข้างน้อยกว่าด้านนอก ริมนถนน ส่วนมากเป็นเรือนเดิมที่พบมักมีการผสมผสานลักษณะเรือนไทย กับการประยุกต์โครงสร้างการจัดพื้นที่เพื่อเอื้อต่อประโยชน์ใช้สอย เนื่องจากในอดีตมีการทำกิจการโรงน้ำปลา โดยเจ้าของกิจการเป็นชาวจีน โดยใช้ทั้งบ้านเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า ทำให้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมไทย-จีน ร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีเรือนไทยหลายหลังที่เคยเป็นเรือนที่มีเสาสูงอยู่ริมน้ำต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมบ้านเรือนไทยหลังใหญ่ในอดีตหลายหลังที่เคยตั้งอยู่ริมสะพานต้องปรับรับกับสภาพของถนนหนทางที่เข้ามาแทนที่ ยกตัวอย่างได้จากเรือนไทยในชุมชน ปัจจุบันหลายหลังมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเสา การต่อเติมพื้นที่ ด้านหลัง และการเพิ่มจำนวนห้องให้เหมาะกับผู้อยู่อาศัย รวมทั้งพื้นที่เก็บกักน้ำใช้ในอดีตที่เปลี่ยนไปด้วยระบบประปา แต่ก็ยังมีบางหลังที่ยังคงดำรงไว้เพื่อการเรียนรู้ในชุมชน แม้ว่าจะไม่ได้เป็นเรือนเพื่อการพักอาศัยอย่างเดิม อย่างเช่น เรือนไทยหลังใหญ่ของขุนหลวงจินนิกร ที่ใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนและได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทเคหสถานและบ้านเรือนเอกชน จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งเกิดจากแรงผลักดันของทายาทเจ้าของบ้าน ที่พยายามรักษาความเป็นบ้านเรือนพื้นถิ่นโบราณ และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจในพื้นที่ ให้เกิดการอนุรักษ์ ในแง่ของความงามด้านสถาปัตยกรรม แต่ถึงอย่างไรปัจจุบัน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่เหลือ ซึ่งเป็นรูปแบบของเรือนไทยแบบดั้งเดิมอีกหลายหลังดูเหมือนจะถูกทิ้งร้าง และทรุดโทรมขาดการดูแล เนื่องจากต้องใช้งบประมาณสูงในการบูรณะ ถึงแม้จะมีทายาทผู้อยู่อาศัย แต่ผู้อาศัยไม่มีกำลังพอที่จะซ่อมแซม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่มาแต่ดั้งเดิมและยังคงอยู่อาศัยในช่วงสุดท้ายของชีวิต และบางหลังถูกใช้ในบ้านเช่า โดยผู้เช่าต่างถิ่นในราคาถูก

ลักษณะของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ นอกเหนือจากเรือนไทยหลายหลังแล้ว ยังมีอาคารร้างซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ที่มีความงามของลวดลายแบบพื้นถิ่น อาทิ ลวดลายฉลุรูปแบบซุ้มประตู ซึ่งบ้างก็กำลังจะถูกรื้อทิ้ง และบางหลังก็มีการซ่อมปรับปรุงแต่ผิดแบบแตกต่างไปจากเดิม เรือนห้องแถวไม้ด้านหน้า หลายห้องแปลงสภาพกลายเป็นห้องเช่าไว้เก็บของบ้างไว้อาศัยบ้าง หรือก็มีการค้าขายของเล็กๆ น้อยๆ แต่ด้านในซึ่งใช้เป็นที่อยู่กลับมีการต่อเติม ซ่อมแซม อย่างผิดแบบเรือนดั้งเดิมโดยเป็นการซ่อมตามความต้องการและประโยชน์ในการใช้พื้นที่ กลายเป็นเรือนที่ไม่มีแบบแผนตายตัว เจ้าของบ้านปรับปรุงประยุกต์ตามความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ด้วยวัสดุสมัยใหม่ นำมาผสมผสานกับโครงสร้างเดิม พบได้ทั้งเรือนสองชั้นและเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนสูง เมื่อเวลาผ่านไปทำให้ได้เรือนเรือนต่ำลง และการถมสะพานท่าถนนนั้น ทำให้พื้นที่ของเรือนอยู่อาศัยอยู่ใน

แนวระนาบที่เปลี่ยนไป บางเรือนก็ต่อเติมเป็นร้านค้าเพื่อความอยู่รอดตามความผันแปรของสภาพเศรษฐกิจ บางหลังเป็นลูกหลานรับมรดกมา แต่ตนเองไม่ได้อยู่อาศัย คนที่เห็นคุณค่าของเรือนโบราณก็ช่วยกันซ่อมแซมรักษาให้คงอยู่ บ้างก็ดัดแปลงให้เหมาะกับอาชีพของตน และก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ทนแรงรบเร้าต่อความอยากได้รูปแบบที่ทันสมัย ก็รี้อขายแยกส่วนออกจากที่เดิม ปรับเปลี่ยนเป็นเรือนหลังใหม่โดยใช้วัสดุอุตสาหกรรมแทนวัสดุพื้นถิ่น

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเรือน ยังมีสาเหตุมาจากความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ เพื่อสอดคล้องกับวิถีชีวิตตามธรรมชาติ จากบ้านที่เรียบง่ายกลับกลายเป็นบ้านที่มีความซับซ้อนมากขึ้นตามการดำเนินชีวิตอย่างตะวันตก การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมจากแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่อย่างสากลนิยม มีค่านิยมของการปลูกเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ การมีรั้วรอบขอบชิด ไม่มีระเบียง ไม่มีช่องระบายลม ออกแบบให้หน้าต่างบานเล็ก แคบ เพื่อความสวยงาม ทำด้วยอะลูมิเนียมและกระจก ตกแต่งทาสีตามรูปแบบใหม่ของปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงสภาพของวัฒนธรรมสมัยใหม่ในสังคมดั้งเดิมชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเมื่อวัฒนธรรมตะวันตกแพร่กระจาย ผู้คนจึงหันมาปลูกสร้างบ้านแบบให้ทันสมัยมากขึ้น การไม่มีช่องระบายลม แต่หันมานิยมการติดตั้งเครื่องปรับอากาศแทนการเปิดหน้าต่างโล่ง ไม่จำเป็นต้องดูทิศทางลม รวมทั้งวัสดุก่อสร้างที่นำมาปลูกเรือนส่วนขยาย หรือต่อเติม ขาดความประณีต ดังนั้น แนวโน้มของการก่อสร้างเรือนในปัจจุบันที่คงอยู่ในชุมชนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ด้วยฝีมือช่างแรงงานที่คุ้นเคยกับวัสดุสมัยใหม่ มากกว่าการปรับเรือนหรือสร้างในรูปแบบถอดประกอบแบบเดิม เราจึงเห็นโครงสร้างส่วนใหญ่ที่มีการใช้โครงเหล็ก การใช้ผนังก่ออิฐ และใช้ซีเมนต์มาผสมผสานกับพื้นผิวเดิม เช่น โครงสร้างเสาไม้หุ้มปูนซีเมนต์ ปูพื้นไม้ที่ใช้ไม้เนื้ออ่อนแทนไม้เนื้อแข็ง การปูกระเบื้อง ฝาผนังนิยมตีไม้ซ้อนเกล็ดตามนอน ชั้นล่างอาจเป็นการก่ออิฐถือปูน ในขณะที่ฝ้าไม้ถูกใช้เฉพาะบริเวณชั้นบน หน้าต่างกลายเป็นหน้าต่างสำเร็จรูป

นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง การพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งของภาครัฐ และเอกชน การเข้ามาของเทคโนโลยี และการท่องเที่ยวล้วนมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีของชุมชน โดยเฉพาะการปรับเส้นทางสัญจร จากทางทะเลหลังจากที่มีความต้องการในการใช้ถนนมากขึ้น การเข้า

ถึงของเส้นทางเดินรถที่เชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกัน ทำให้รูปแบบวิถีชีวิตต้องปรับตาม ลักษณะของสถาปัตยกรรมบ้านเรือนจึงปรับเปลี่ยนตามด้วย ยังส่งผลต่อเศรษฐกิจ อาชีพ จากการประมงที่เคยคึกคักค่อยๆ เลือนหาย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ทำให้อาชีพประมงที่เคยเฟื่องฟูกลายเป็นเพียงการทำประมงขนาดเล็กในครอบครัวเพื่อการดำรงชีพ

เรือนริมทะเล บ้านสะพานเริ่มลดน้อยถอยลงจนปัจจุบันไม่มีเหลือ หลังจากมีการเชื่อมต่อของถนนที่เปลี่ยนแปลงสภาพจากสะพาน เป็นซอยต่างๆ บ้านเรือนจึงปรับเปลี่ยนตามไปด้วย จะเห็นได้แค่โครงเสาที่ยังคงมีบางส่วนยื่นออกไปสู่ทะเล ค่าขายจึงอยู่บริเวณชุมชนบนชายฝั่งริมถนนมากขึ้น ทำให้ชุมชนย่านนี้กลายเป็นแหล่งค้าขายของผู้คน มีการก่อสร้างอาคารตึกแถว จากเรือนแถวสองชั้นเป็นอาคารสองชั้น หรือบ้างก็สามชั้น มีการค้าที่เกิดการแข่งขันกันสูงขึ้น ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เคยเกื้อกูลต่อกันเริ่มลดน้อยถอยลง กลายเป็นวิถีวัฒนธรรมแบบคนเมืองมากขึ้น

จากภาพสะท้อนนี้เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การพัฒนาพื้นที่จากการปกครองของรัฐ รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงของผู้คนในพื้นที่เองก็มีส่วน เพราะผู้อยู่อาศัยเดิมมีการโยกย้าย มีการทำงานนอกพื้นที่มากขึ้น ชุมชนเหลือไว้แต่ผู้สูงอายุและแทนที่ด้วยคนต่างถิ่นผู้เข้ามาทำงานใช้แรงงานในพื้นที่ ซึ่งคนต่างถิ่น มักไม่เห็นความสำคัญของรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือเรือนที่อาศัย เพราะไม่ได้มีความผูกพัน การเข้ามาของคนต่างถิ่นในการเข้าพื้นที่บ้านหรือเรือนแถว จึงไม่ได้เป็นการช่วยรักษา แต่กลับเป็นการทำลายด้วยความไม่ใส่ใจ ความไม่สนใจต่อเรือนอยู่อาศัย เพราะใช้เพียงที่พักเท่านั้นเอง ดังนั้นจึงเห็นควรในการทำวิจัยสำรวจเพิ่มเติมในด้านการบูรณะรักษาและฟื้นฟูในส่วนที่สามารถดำเนินการได้ เพื่อรักษาไว้ลักษณะของสถาปัตยกรรมรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นที่สามารถดำรงอยู่เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในการศึกษามิติทางวัฒนธรรมในอดีตและประวัติศาสตร์ของชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

แนวทางและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาและการรุกรานทางเศรษฐกิจที่สวนทางกับสังคมเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งเป็นรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรม ในการรักษาและอนุรักษ์คุณค่าของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นนี้จำเป็นต้องได้รับการสำรวจอย่างเป็นระบบและ

จริงจัง จึงเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่มีบทบาท เกี่ยวเนื่องกับชุมชน โดยเฉพาะความเข้าใจและการสร้างจิตสำนึก เพื่อเห็นคุณค่าความสำคัญที่มีอยู่ในของพื้นที่ โดยอาศัยผู้ที่มี บทบาทในชุมชน ด้วยการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

การนำหลักทฤษฎีการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางจากภายใน เสริมสู่ภายนอก โดยมีเป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้ ในชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน นักธุรกิจองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ซึ่งจะนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายๆ ประการ พร้อมกันๆ กัน เช่น สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและ จิตสำนึกใหม่ ปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความ เอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการที่คนใหม่ (วิธีคิด และวิธีทำงาน) ได้แนวทาง วิธีการ เกิดการระดมสมองความรู้ ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปร่วมกัน นำไปสู่การปฏิรูปได้โอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน รวมทั้ง สิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง ของชุมชนอย่างยั่งยืน สร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับ เรื่องราวของเขาเป็นสำคัญ

จากตัวอย่างของการอนุรักษ์เรือนบ้านหลวงอำนาจจินนิกร ทายาทเจ้าของบ้านทำให้เรือนเก่าแก่นี้ ถูกปรับปรุงและถูกใช้ เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน รวมทั้งใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของ นิสิตนักศึกษาเป็นกรณีศึกษารูปแบบของเรือนพื้นถิ่นในอดีตได้ เป็นอย่างดี จุดเริ่มต้นถือว่าเป็นการสร้างเคลื่อนไหวในแง่มุมมอง การให้ความสำคัญและระบบคิดที่ส่งผ่านไปสู่ชุมชน ซึ่งในปัจจุบัน ชุมชนเริ่มมีการรวมตัวและเห็นความสำคัญของการรักษาสภาพ บ้านเรือน แต่ก็ยังคงเป็นรูปแบบที่ค่อยเป็นค่อยไปในกลุ่มเล็กๆ และยังไม่ต่อเนื่อง

ดังนั้นแนวคิดในการรักษาอนุรักษ์นั้น นอกจากการรวมตัว โดยการริเริ่มจากคนในชุมชนเองแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือ ของรัฐเข้ามาช่วยจัดการ ในด้านต่างๆ ทั้งในการสำรวจให้มีความละเอียดขึ้นของจำนวนรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นโดยเฉพาะ เรือนร้างที่เป็นเรือนโบราณ และประเมินแนวทางการอนุรักษ์ งบประมาณ แต่เนื่องจากเรือนแต่ละหลังมีเจ้าของ การจัดการอาจ เป็นไปได้ค่อนข้างยาก ดังนั้นในส่วนชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกัน ของกลุ่มย่อย สามารถทำการรวมกลุ่มจัดตั้งผู้นำชุมชนที่เป็น ผู้ประสานงานในพื้นที่ในการจัดการพูดคุยเพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถ

เชื่อมโยงความคิดเข้าด้วยกัน เพื่อเตรียมความพร้อมและดำเนินการ การสร้างจิตสำนึก แต่ปัจจุบันในการให้ข้อมูล การส่งเสริมให้เห็น ความสำคัญในแง่ของการอนุรักษ์และพัฒนาเรือนในด้านความเป็น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังไม่สามารถเข้าถึงทั้งหมด การสร้างจิตสำนึก ในการบูรณะรักษาจึงอาจเริ่มจากกลุ่มย่อย เพื่อไปสู่ภาพรวม ในกลุ่มใหญ่ของชุมชน โดยต่อยอดพัฒนาจากแหล่งเรียนรู้ ที่มีอยู่เดิม ซึ่งอาจจะนำไปสู่การจัดตั้งโครงการสำรวจวิจัยเรือน พื้นถิ่น กำหนดการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านสถาปัตยกรรมในชุมชน โดยเริ่มจากการสนับสนุน การรวมกลุ่มภายในชุมชนเอง และการให้ข้อมูลชุมชนในเรื่องคุณค่าของอาคารความเข้าใจใน ด้านการบูรณะที่สมควรต่อการอนุรักษ์ ก็สามารถพัฒนาให้ สถาปัตยกรรมในชุมชนบางปลาร้อยกลายเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมของชุมชนร่วมกันได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- งานพัฒนาชุมชน. (2558). (ร่าง) แผนชุมชนเทศบาลเมืองชลบุรี ประจำปี พ.ศ. 2559. ชลบุรี: เทศบาลเมืองชลบุรี.
- ชนสรณ์ บุญจำนงค์. (2556) บ้านหลวงอำนาจจินนิกร .เข้าถึงได้จาก <http://asaconservationaward.com>
- เทศบาลเมืองชลบุรี. (2554) เปิดประตูสู่การเรียนรู้ เขตคามท้องถิ่น เทศบาลเมืองชลบุรี. นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์.
- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. (2553) รวมเรื่องเมืองชล 2 ชลบุรีในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัทพินนา
- ปจจารย์ สุขาภิรมย์. (2559.) ชุมชนบางปลาสร้อย : การอนุรักษ์และพัฒนา. ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปิยะพร ศักดิ์เกษม. (2550 ก). ชลบุรีรักษ์อดีต ตอนที่ 1-2. เข้าถึงได้จาก piyaporn-club.com/topic.php?topic_id=4576.
- _____. (2550 ข). มองภาพเก่า เล่าเรื่องคุณก๋ง และชลบุรีรักษ์อดีต เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/notes/ชุมชนบ้านสะพานบางปลาสร้อย/ชลบุรีรักษ์อดีตตอนที่1/319583911493172/> เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2559
- ภาวดี มหาพันธ์. (2552).พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี. ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2554). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงตอน (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัตนโกสินทร์ตอนต้น). นนทบุรี: อองศาบายดี.
- _____. (2555). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงตอนปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มนัส แก้วบุชา. (2558). บ้านเรือน : มรดกทางวัฒนธรรมเมืองชลบุรี. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุชาติ เถาทอง. (2544). ศิลปกรรมภาคตะวันออกเฉียง : เอกลักษณะและพหุลักษณะของท้องถิ่น.วารสารวิชาการสภา
อาจารย์มหาวิทยาลัยบูรพา. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ก.ค.-ธ.ค. 2544) หน้า 119-139.
- _____. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียง.กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วีรภัทร พันธุ์เวช.(2558). พัฒนาการของชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี : วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง.วิทยานิพนธ์
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ. (ร.ม.) มหาวิทยาลัยบูรพา